

ks. RAFAŁ TETELA
Akademia Ignatianum w Krakowie

CZY METAFIZYKA KANTA JEST DZIŚ POTRZEBNA FILOZOFII I KULTURZE?

Artur Banaszekiewicz: *Między światem dostępnym zmysłom a transcendencją. Kanta krytyka rozumu jako próba nowego ufundowania metafizyki.* Uniwersytet Łódzki, Wydział Filozoficzno-Historyczny, 2013, 416 s.

Filozofia Immanuela Kanta we współczesnej polskiej literaturze filozoficznej jest nadal obecna i twórczo interpretowana. Dzięki zainteresowaniu pracami naukowymi Kanta jesteśmy świadkami pewnego rodzaju renesansu tej nowożytnej filozofii w polskim obszarze kulturowym. Polska recepcja pism Kanta dotyczy tzw. „okresu przedkrytycznego”, a szczególnie z „okresu krytycznego”. Większość opracowań nawiązuje do tego drugiego okresu twórczości myśliciela. Inspirujące badania prowadzone w Polsce dotyczą zarówno przekładów jego pism, jak i licznych komentarzy.

W dziedzinie translatorskiej należy wymienić wybitnych tłumaczy i znawców filozofii Kanta związanych z Translatorium Filozofii Niemieckiej Instytutu Filozofii Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Właśnie to środowisko filozoficzne wydało *Dzieła zebrane* Immanuela Kanta. Imponujące polskie dzieło wzorowane jest na edycji *Kants Werke* „Akademie-Ausgabe” Pruskiej Akademii Nauk (tomy I-VIII) i uwzględnia tylko pisma skierowane do druku przez samego Kanta. *Dzieła zebrane* przygotowane przez toruńskich badaczy i współpracujących z nimi znawców filozofii Kanta obejmują: *Pisma przedkrytyczne* (tom pierwszy), *Krytykę czystego rozumu* (tom drugi), *Krytykę praktycznego rozumu*, *Metafizyczne podstawy przyrodoznawstwa*, *Uzasadnienie metafizyki moralności*, *Prolegomena do wszelkiej przyszłej metafizyki, która będzie mogła wystąpić jako nauka* (tom trzeci), *Krytykę władzy sądownictwa*

(tom czwarty), *Metafizykę moralności*, *Religię w obrębie samego rozumu*, *Spór fakultetów* (tom piąty), *Pisma po roku 1787* (tom szósty). Oprócz cenionych tłumaczy poszczególnych trzech *Krytyk*, wielką rolę w wydaniu nowych opracowań *Dzieł zebranych* Kanta odgrywa jeden z najlepszych znawców twórczości myśliciela z Królewca – Mirosław Żelazny. Wśród badaczy specjalizujących się z filozofii Kanta, którzy podjęli się tłumaczenia i opracowania naukowego poszczególnych *Dzieł* znajdują się także: Aleksander Bobko, Włodzimierz Galewicz, Marta Chojnacka, Marek Jankowski, Kinga Kaśkiewicz, Tomasz Kupś, Milena Marciniak, Wojciech Włoch.

W obszarze nowych i najnowszych opracowań naukowych, nie wymieniając już pism uznanych polskich autorów, warto wskazać prace młodszych znawców filozofii Kanta: Krzysztofa Śnieżyńskiego, *Immanuela Kanta Krytyka metafizyki klasycznej w okresie przedkrytycznym*, Poznań 2002; Tomasza Kupsia, *Filozofia religii Immanuela Kanta*, Toruń 2008. W prezentowanej recenzji nie ma możliwości wykazania wszystkich polskich autorów obecnie zajmujących się filozofią Kanta. Warto wymienić dwa opracowania zbiorowe: *Immanuel Kant i świat współczesny. W 200 rocznicę śmierci Immanuela Kanta*, wydane pod red. K. Śnieżyńskiego, Poznań 2004 oraz *Kant wobec problemów współczesnego świata*, opracowane pod red. J. Miklaszewskiej i P. Spryszaka, Kraków 2006, w których zaawansowani i początkujący badacze różnych obszarów filozofii Kanta mogli zaprezentować wyniki swoich badań.

Obserwując wielokierunkową i obiecująco rozwijającą się polską recepcję myśli Kanta w obszarze studiów filozoficznych, należy zaznaczyć, że tak w przeszłości jak i obecnie, w ośrodkach naukowych związanych z określoną przynależnością konfesyjną zainteresowanie pracami Kanta, a szczególnie jego poglądami metafizycznymi jest niewielkie. Analizując publikacje poszczególnych tego rodzaju ośrodków akademickich można zauważyć przekonanie, wyrażane z pozycji filozofii arystotelesowsko-tomistycznej, o zagrożeniu jakim jest filozofia Kanta dla religii i współczesnej kultury. W niektórych katolickich wyższych uczelniach można zauważyć atmosferę niechęci do myśliciela z Królewca, wyrażaną w stwierdzeniu, że Kant wyrządził ogromną szkodę filozofii tomistycznej. Przyjmuje się *a priori* założenie, że nie warto

zajmować się myślą filozoficzną Kanta. Odrzuca się metafizykę Kanta jako bezwartościową, krzywdzącą, zagrażającą religijnemu myśleniu i wierze chrześcijańskiej. Uprzedzenia wobec metafizyki Kanta wynikają często z braku znajomości tej filozofii i ścisłym skoncentrowaniu się tylko i wyłącznie na filozofii klasycznej. Filozofowie związani ze szkołami neotomistycznymi prowadzą swoje analizy na fundamencie bytu i poprzez byt odczytują rzeczywistość. Jest to tylko pewien sposób, ale nie jedyny i niewystarczający do zrozumienia racjonalnej i tajemniczej rzeczywistości. To samo dotyczy świadomości i egzystencjalnych przeżyć człowieka. Dziś, biorąc pod uwagę badania współczesnych nauk, szczególnie empirycznych, nie można człowieka postrzegać tylko przez złożenia wewnątrzbytowe. W osobie ludzkiej występują tragiczne przeżycia, dramatyczne wybory, doświadczenia metafizyczne i duchowe, które nie mieszczą się w neotomistycznej wizji człowieka. Ponadto nie należy jednego systemu filozoficznego czynić uprzywilejowanym i dogmatycznym. Historia filozofii zawiera bogatą różnorodność szkół, systemów filozoficznych i poglądów poszczególnych myślicieli. Nie można postrzegać dorobku filozoficznego minionych pokoleń oraz współczesnych filozofów jako zagrożenia dla konfesji i religii. Kultura współczesna i rozwój nauk w pewien sposób „zmuszają” do korzystania z filozofii pozatomistycznych, aby przy pomocy ich osiągnąć próbować zrozumieć bogatą rzeczywistość. Wielu filozofów, także Kant, należą do tradycji teistycznej i ich poglądy mogą dziś przyczynić się do obrony religii i jej uzasadnienia w przestrzeni interkulturowej.

W tej recenzji chciałbym zaprezentować książkę Artura Banaszkiewicza, która może mieć duże znaczenie dla polskiego środowiska filozoficznego, ale także teologicznego, zapewne nie tylko katolickiego. Zamiarem autora nie było pisanie pracy o metafizyce Kanta dla środowisk teologicznych. Jednak przeprowadzone analizy i wnioski dotyczące kantowskiej metafizyki mają odniesienie do współczesnej kultury oraz akademickich społeczności konfesyjnych. Książka nie jest wyłącznie naukowym wykładem o filozofii Kanta, ale może przyczynić się do zmiany nastawienia wobec myśliciela z Królewca, nowego odczytania jego metafizyki i jej zastosowania, także w refleksji teologicznej. Niewykluczone, że zmieni konfesyjne, stereotypowe myślenie wobec po-

głędów metafizycznych Kanta. Ponadto, przedstawiona interpretacja wskazuje na aktualność myśli Kantowskiej oraz na konieczność metafizyki w zrozumieniu świata i obecnego w niej człowieka.

Artur Banaszek jest dziś znany polskiemu czytelnikowi jako autor tłumaczeń prac Kanta. Opublikował kilka tomów pism myśliciela z Królewca nigdy jeszcze nie tłumaczonych na język polski. Wśród jego opracowań translatorskich należy wymienić takie dzieła Immanuela Kant: *Spór z Eberhardem*, Gdańsk 2010; *O postępach metafizyki*, Gdańsk 2007; *Encyklopedia filozoficzna wraz z wyborem uwag o metafizyce i listów z lat 1769-1781*, Kraków 2003. Ponadto wydał dwie książki poświęcone ontologii i epistemologii Ch. Wolffa: *Byt i pojęcie. Prolegomena do metafizyki, która usiłowała wystąpić jako nauka*, Nowa Wieś 2005, oraz *Rozum i doświadczenie. Wprowadzenie do dogmatyzmu w teorii poznania*, Nowa Wieś 2005.

Książka Artura Banaszka *Między światem dostępnym zmysłom a transcendencją. Krytyka rozumu jako próba nowego ufundowania metafizyki*, składa się ze *Wstępu*, *Wprowadzenia: Metafizyka jako dyscyplina naturalna rozumu ludzkiego oraz jako pole bitwy – pojęcie i problem metafizyki u Kanta. Zarys problematyki, Część I: Metafizyka jako przedmiot refleksji i nauczania. Przygotowania, Część II: Metafizyka jako obiekt krytyki. Następstwa oraz Zakończenia: Metafizyka jako projekt. Wyniki i perspektywy badawcze*.

Część 1 zawiera następujące paragrafy: *Pojęcie metafizyki w „Metaphysicae” Alexandra Gottlieba Baumgartena; Pojęcie metafizyki w „Reflexionen zur Metaphysik”; Pojęcie metafizyki w wykładach Kanta, metafizyka w wykładach do roku 1781, metafizyka w wykładach po roku 1781*.

Na część 2 składają się: *Poznanie transcendentalne jako narzędzie krytyki oraz ufundowanie metafizyki; Termin „transcendentalny”; Poznanie transcendentalne; Dialektyka – pozór transcendentalny – idee; Psychologia, czyli czym jest to, co we mnie myśli?; Kosmologia, czyli świat jako zadanie rozumu; Teologia, czyli „prototypy transcendentalne”*.

Problem metafizyki w dziełach Kanta jest zagadnieniem, o którym wiele pisano i w różny sposób go interpretowano. W piśmiennictwie

filozoficznym powstało wiele opracowań dotyczących jego krytyki metafizyki dogmatycznej (ściśle naukowej) i projekcie metafizyki poza rozumem teoretycznym. W prezentowanej pracy autor nie przedstawia Kanta jako dekonstruktora metafizyki, ale jako jej obrońcę. Tematem, wokół którego dokonują się analizy Kanta, nie jest przyrodoznawstwo, ale rozstrzygnięcie problemu metafizyki. Głównym tematem *Krytyki*, według autora pracy, jest ufundowanie metafizyki jako nauki. Kant wykazał, że metafizyka jako spekulatywna nauka przedmiotowa jest niemożliwa. Nie znaczy to, że jest w ogóle niemożliwa. Główną tezę w pracy można określić następująco: krytyka rozumu nie jest destrukcją metafizyki, ale jej obroną, polegającą na nowym, formalno-podmiotowym jej ufundowaniu. Według autora, Kant występuje z nowym ufundowaniem metafizyki bardziej niż z ufundowaniem nowej metafizyki. W nowych założeniach metafizycznych zmienia się charakter metafizyki spekulatywnej, ale także ontologii oraz wprowadzona zostaje dodatkowo metafizyka moralności. W nowym projekcie, metafizyka może być oparta tylko na podstawach podmiotowych i w ten sposób może być metafizyką natury albo moralności.

Według autora pracy, głównym problemem *Krytyki*, z którym zmierzył się Kant, jest metafizyka, a konkretnie ufundowanie jej jako nauki. Zagadnienie główne w omawianej pracy to pojęcie metafizyki u Kanta, skutki przeprowadzonej przez myśliciela krytyki metafizyki oraz projekt nowej metafizyki po krytyce rozumu. Podstawowe założenie, wokół którego Artur Banaszek przedstawił swoje analizy, jest obrona metafizyki przez Kanta. Metafizyka, w ujęciu Kantowskim jest konieczna dla myślenia metafizycznego właściwego istotom ludzkim. Nie można metafizyki usunąć z obszaru ludzkiej aktywności poznawczej i z katalogu obowiązujących nauk. Metafizyka pozostaje wciąż nauką, ale ufundowaną na nowych podstawach rozumu już nie teoretycznego, ale praktycznego.

W polskiej literaturze dotyczącej interpretacji pism Kanta dominuje epistemologiczna interpretacja filozofii Kanta. W takiej interpretacji badacze zajmują się wiedzą, poznaniem filozoficznym, do którego próbuje sprowadzić się całość problematyki filozoficznej Kanta. Autor wskazuje, że teoria poznania czy epistemologia jest tylko częścią

ogromnego dorobku filozoficznego Kanta. Przedstawiona filozofia poznania jest tylko sposobem czy też pomocą do ufundowania metafizyki, a dokładniej metafizyki moralności. Tak więc epistemologia nie jest celem samym w sobie, ale środkiem, a dotyczy ostatecznie nie filozofii teoretycznej, lecz praktycznej, tzn. metafizyki moralności i religii czystego rozumu.

Kiedy studiuje się problematykę metafizyki, nie poddaje się w wątpliwość, że poglądy metafizyczne Kanta są istotne i aktualne. Każdy znający w minimalnym zakresie historię filozofii wie, że nie można przejść obojętnie wobec filozofii myśliciela z Królewca. Jego założenia metafizyczne oddziałują na filozofię i kulturę każdej epoki. Nie wszyscy zgadzają się z filozofią Kanta, ale projekt metafizyki może przyczynić się do rozwiązania przynajmniej w jakimś stopniu poznania metafizycznego i obecności metafizyki w przestrzeni współczesnej, tak bardzo zróżnicowanej kultury.

Książka przeznaczona jest nie tylko dla wąskiej grupy specjalistów zajmujących się filozofią nowożytną, ale z pewnością może okazać się pomocną w bliższym zrozumieniu Kanta i jego metafizyki dla humanistów i teologów. Obserwując zachodzące przemiany kulturowe i rozwijające się tendencje sekularyzacji życia społecznego, w których nie ma miejsca dla religii i metafizyki, pisma Kanta nie będą już traktowane jako zagrożenie, ale jako pomoc w ocaleniu człowieka i jego racjonalnych możliwości poznawczych. Lektura tej książki daje nadzieję, że w konfesyjnych społecznościach nastąpi przełamanie wszelkich uprzedzeń zarówno do samego Kanta, jak i do jego metafizyki. Można mieć nadzieję, że metafizyka Kanta będzie nie tylko obecna w dyskursie filozoficznym, ale także teologicznym i kulturowym. Bogata twórczość filozoficzna Kanta jest wciąż inspirująca i można wiele z niej zaczerpnąć dla współczesnej kultury i dyskusji naukowych czy światopoglądowych. Nikt kto posługuje się rozumem, nie może przejść obojętnie obok metafizyki, także Kantowskiej, ponieważ odpowiada ona na ważne pytania dotyczące zrozumienia człowieka i otaczającego go świata. Warunek tego zrozumienia pozostaje jeden: należy gruntownie studiować dzieła filozoficzne Kanta, a nie powielać nagromadzone w przeszłości stereotypowe uprzedzenia. Książka Artura Banaszkiwicza może także okazać

się dobrym wprowadzeniem w metafizykę Kanta i pomocą w przełamaniu wszelkich wrogich uprzedzeń wobec tego wielkiego nowożytnego myśliciela.